

1566 2016

HATÁROK FÖLÖTT

Tanulmányok a költő, katona,
államférfi Zrínyi Miklósról

MTA
Bölcsészettudományi
Kutatóközpont

TARTALOM

Előszó (Fodor Pál) 9

PARADIGMÁK

PÁLFFY GÉZA:	Költő és hadvezér? A politikus, katona és költő-író Zrínyi Miklós különféle lojalitásai és identitásai	15
MONOK ISTVÁN:	Zrínyi Miklós könyvtára és olvasmányai kortárs könyvtári tükrökben	27
BENE SÁNDOR:	Szirének a térképen. Zrínyi Miklós, Zrínyi Péter és az irodalomtörténet földrajza	37

A RECEPCIÓ ÉS A KUTATÁS IRÁNYAI

ORLOVSZKY GÉZA:	A Zrínyi-kutatás utóbbi évtizedei az irodalomtörténet-írásban (1964–2014)	81
HAUSNER GÁBOR:	„Elméleti ellentéte Montecuccolinak?” A Zrínyi-próza és az egyetemes hadtudományi irodalom	95
TUSOR PÉTER:	Lippay primás követutasítása Zrínyi érdekében (1664. augusztus 16.)	123
HERMANN RÓBERT:	Zrínyi Miklós emléke. A polgári átalakulás és az 1848–49-es forradalom és szabadságharc nemzedéke	139
TÜSKÉS ANNA:	Zrínyi Miklós alakja a 20. századi magyarországi festészetben és szobrászatban	153

A HORVÁT KONTEXTUS

DAMIR KARBIĆ:	A Zrínyi / Zrinski család eredete	173
VARGA SZABOLCS:	„Az Zrínyi Ház, soha az Erdeőd házhoz igaz nem volt.” Fejezetek a Zrínyiek és Erdődyek kora újkori kapcsolatából	187

KINCSES		
KATALIN MÁRIA:	Báni tisztség és katonai szerepvállalás, 1646–1648	207
SOKCSEVITS DÉNES:	A Zrínyiek helye és emlékezete az újkori (19–20. századi) horvát történelmi és nemzeti tudatban	225

RÉGIÓK KÖZÖTT ÉS HATÁROK FÖLÖTT

G. ETÉNYI NÓRA:	Hírnév és politika. A hadvezér és államférfi Zrínyi Miklós híre a Német-római Birodalomban	241
VÉGH FERENC:	Négy ország határvidékén: a Muraköz a 17. században. (Történeti áttekintés)	261
VÁCLAV BŰZEK:	Zrínyi János a Cseh Királyságban	277
TÓTH FERENC:	Zrínyi és a franciák Magyarországon 1664-ben	289

HADTUDOMÁNY, HADVEZETÉS, POLITIKA – ZRÍNYI, A KATONA

B. SZABÓ JÁNOS:	Zrínyi Miklós nyugat-európai hírneve a 17. század közepi európai hadügy állapotának tükrében	301
CZIGÁNY ISTVÁN:	Amikor a török két háborúba kezd. Egy „lopakodó” háború anatómiája 1658–1661	313
NÉGYESI LAJOS:	Zrínyi-Újvár stratégiai jelentősége	343
PADÁNYI JÓZSEF:	A Zrínyi-Újvár területén folytatott műszeres kutatások	357
KÁLLAI ATTILA:	Zrínyi-Újvár feltárásának térképészeti munkái	369
VÁNDOR LÁSZLÓ:	Zrínyi-Újvár régészeti kutatásának fontosabb eredményei (2006, 2010–2014)	377
BARTHA TIBOR:	A Zrínyi-Újvárnál talált leletek fémvizsgálatának eredményei és értelmezése	389
HARAI DÉNES:	Zrínyi mint magyar katonaeszmény a 19–20. században	401

KÖLTÉSZET ÉS PRÓZA, ESZMETÖRTÉNETI ÖSSZEFÜGGÉSEK

FÖRKÖLI GÁBOR:	Zrínyi prózája és a közhelyek retorikája	419
KECSKEMÉTI GÁBOR:	Zrínyi Miklós és a németországi államelméleti gondolkodás újabb szakasza	435
SZÖRÉNYI LÁSZLÓ:	Zrínyi Miklós és Maffeo Barberini, azaz VIII. Orbán pápa költeményei	449

NAGY LEVENTE:	Túlvilágjárás a <i>Syrena</i> -kötetben	461
LACZHÁZI GYULA:	A <i>Szigeti veszedelem</i> regényessége	475
AMADEO		
DI FRANCESCO:	A török-kép a <i>Szigeti veszedelemben</i>	487
BORIÁN ELRÉD:	Zrínyi Miklós: <i>Feszületre</i> . Kultúrtörténeti és kötetkompozícióból kiinduló értelmezés	503
Rövidítések		519
Contents		521
Képek		525

MONOK ISTVÁN

ZRÍNYI MIKLÓS KÖNYVTÁRA ÉS OLVASMÁNYAI KORTÁRS KÖNYVTÁRI TÜKÖRBEN

Zrínyi Miklós könyvtárának és olvasmányainak bemutatásakor nagyon jó helyzetben vagyunk. A könyvtár korabeli katalógusa fennmaradt, ebből nem csupán a könyvek mennyiségéről, az egyes kötetek szerzőiről és a művekről tájékozódhatunk, hanem a könyvtár tematikus rendjéről is. A levéltári dokumentum mellett, ritka kivételként a 17. századi arisztokrata könyvtárakat illetően, a könyveknek nagyobb része ma is kézbe vehető. A máig fennmaradt könyveket tanulmányozva megállapítható volt a könyvtár fizikai rendje (a könyvek sorrendje, ahogy a polcokon álltak), a könyvek előző tulajdonosai, illetve az azokat használók bejegyzései alapján a Zrínyi-könyvtár kialakulásának, későbbi sorsának története is részben dokumentálhatóvá vált.¹ Sokkal fontosabbak azonban Zrínyi Miklós bejegyzései, hiszen ezek olvasói szokásairól, érdeklődésének súlypontjairól is árulkodnak. De Zrínyi Miklós műveinek tartalmi elemzői ezeket a levéltári és könyvtári forrásokat bőven kiegészítették. A kiegészítés részben Zrínyi idézetei alapján történt, részben pedig az egyes szellemi áramlatok, vagyis nagyobb gondolkodók személyes hatását mutatják be, sokszor alapos dokumentáltsággal, néha merész invencióval.

Ha az eddigi ismereteket vázaltszerűen összefoglaljuk, talán az a benyomásunk támad, hogy a kutatás véget is ért, igaz, néhány fehér folt is tisztán látszik az így kialakított képben. Az összefoglalást a könyvtár kialakulása történetével kezdve kiemelhető, hogy a *Bibliotheca Zrínyiana* a költő Zrínyi Miklósé. Nem a megelőző generációké és nem a családé, vagyis Zrínyi Péter külön könyvtárat tudhatott magáénak.² Sajnos a 15–16. századi Zrínyi generációk könyvtárai-

1 A legteljesebb forráskiadás, az egyes kötetek bejegyzéseinek közlésével, a könyvtár kialakulásának és Zrínyi halála utáni sorsának történetével, a kötet megjelenéséig teljes szakirodalmi bibliográfiával: Klaniczay Tibor (szerk.), *A Bibliotheca Zrínyiana története és állománya – History and Stock of the Bibliotheca Zrínyiana*. Írták és összeáll. Hausner Gábor, Klaniczay Tibor, Kovács Sándor Iván, Monok István, Orlovsky Géza. (Zrínyi-Könyvtár, 4.) Budapest, 1991. A katalógus külön is megjelent szöveghű olvasatban: Farkas Gábor – Varga András – Katona Tünde – Latzkovits Miklós (s. a. r.), *Magyarországi magánkönyvtárak II. 1588–1721*. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 13/2.) Szeged, 1992, 11–34.

2 A Csáktornyan tartott könyveinek jegyzéke 1671-ből: Adattár 13/2. (lásd az előző jegyzetet) 55–58.

ról csak elszórt nyomok ismertek, de létezése biztos, az Oláh Miklóssal kortárs családtagok valamelyike még nyomtatott *ex librist* is készíttetett. Zrínyi Péter könyvtára sem olyan jól ismert, mint a testvéréé, azoknak a könyveknek a jegyzéke maradt fenn, amelyeket bátyja halála után, magával vitt Csáktornyára, és az ő kivégzése után itt foglalták le azokat a császári hatóság emberei (sajnos a más várában, illetve kastélyában tartott könyvek összeírása eddig nem került elő).

A költő Zrínyi Miklós a könyveit az itáliai utazása alkalmával maga vászthatta, könyvbeszerzései minden bizonnyal ezt követően vettek lendületet. Közvetlen dokumentumok a vásárlások igazolására ugyan nincsenek, de, ahogy Batthyány Boldizsár a frankfurti Wecheliustól és ennek örökösaitől vásárolt főként,³ Zrínyinek is ismertek állandó kapcsolatai: Velencében Alessandro Moro bankár, Giacomo Piccini rézmetsző, Marco Ginammi, Zammaria Turrini könyvkereskedők, kiadók, Bécsben Matthaeus Cosmerovius.

Ha tehát az első összehasonlítási szempontként azt a kérdést választjuk, hogy a Zrínyi kortárs arisztokraták⁴ – Mikulich Sándor (†1658 után), Révay Ferenc (†1657), Pázmány Miklós (1623–1657), Batthyány Ádám (1610–1659), Nádasdy Ferenc (1623–1671) – mennyiben birtokoltak alapvetően az előző generációktól örökölt könyvtárat, akkor azt mondhatjuk, hogy mindegyikük örökölt, vagy örökölhetett könyveket. Azonban valamennyi említett személy, az ismert könyveit vélhetően maga szedte össze. Ez még a katolizált Révay Ferencre is igaz, akinek könyvösszeírásából (Szklabinya, 1651) sejthető, hogy Révay Péter (1568–1622) könyvei közül is megőrzött néhányat. A szklabinyai Révay-könyvtár 1651-ben sok tekintetben elavult gyűjteménynek számított (a könyvanyag túlnyomó része 16. századi volt). De Mikulich Sándor és főleg Pázmány Miklós markánsan modernnek jellemezhető olvasottsággal bírt, ahogy Zrínyi is. Vagyis nem az ősök könyveit lapozgatták. Talán csak Batthyány Ádám könyvtárára jellemző a nagyobb számú örökség. Az ő gyarapításai azonban jól elválnak ezektől. A főként magyarul, latinul és németül olvasó főúr a modern történeti irodalmat, a napi (új confessiója szerint katolikus) vallásgyakorlat kortárs kiadványait, de építkezéseihez modern kézikönyveket is németül szerzett be.

A második kérdés a könyvbeszerzés irányai, amelynek összehasonlítása érdekes lehet. Meglepetést nem tartogat a válasz, hiszen mindegyik főúr jellemzően a birtokaival határos területekről vásárolt. Grác és Bécs állandó vásárlási hely, Velence már jellemzőbb a horvát királyságbeli családra, Prága és Krakkó pedig gyakoribb beszerzési hely a felföldi családoknál. De mindegyikük kialakította állandó partnereit is, akiktől tájékoztatást kapott az újdonságokról, és akiktől főként vásárolt. A személyes külföldi utazás, akár iskolai célú volt az, akár diplo-

3 István Monok – Péter Ötvös (Hrsg.), *Bibliotheken in Güssing im 16. und 17. Jahrhundert*. Band II: István Monok – Péter Ötvös – Edina Zvara, *Balthasar Batthyány und seine Bibliothek*. (Burgenländische Forschungen. Sonderband, XXVI.) Eisenstadt, 2004.

4 Valamennyi kortárs arisztokrata olvasmányainak elemzése, a teljes forrás- és szakirodalom bibliográfiájával: Monok István, *A művelt arisztokrata. A magyarországi főnemesség olvasmányai a XVI–XVII. században*. (Kulturális örökség) Budapest–Eger, 2012.

máciai jellegű (például a császár koronázási ünnepségein való részvétel), mind-egyiküknek lehetőséget jelentett a könyvek személyes kiválasztására.

A Zrínyi tulajdonában volt könyvek közel 40%-a itáliai kiadású, s ennek közel 70%-a velencei. Valamivel több mint 20% németországi, Svájc és az örökös tartományok adnak még 10%-ot, ahogy a franciaországiak is, további 15% a németalföldi kiadás. Nyelvileg ez az összetétel egy kicsit más képet mutat, hiszen a könyvanyag több mint fele latin, egyharmada olasz; a maradék francia, magyar, német, cseh, spanyol és többnyelvű. Az olasz nyelvű munkák nagy számához megjegyzésként kívánczok, hogy számos, eredetileg latin, francia, spanyol munka is ezen a nyelven volt meg a költőnek.

Az eddigi szakirodalom hangsúlyt helyez arra a kérdésre is, hogy a könyvanyag tematikus beosztása, amelyet az 1662-ben készült katalógus mutat, lehet részben Zrínyi elképzelése is: I. *Historici antiqui Romani et alii*; II. *Historici omnis generis et nationis mixtim*; III. *Historici Pannoniae et Orientalium*; IV. *Politici*; V. *Militares*; VI. *Geographi et Cosmographi*; VII. *Poetae Latini*; VIII. *Poetae Itali*; IX. *Scholastici*; X. *Domesticae, Oeconomicae*; XI. *Miscellanei*.

A költő személyes érdeklődésére utalhat az, hogy ha mindezt a kortárs könyvtárak szakrendjével összevetjük⁵ a következő dolgokra kell figyelniünk: a történelem szak összetettsége, az egyes területekre vonatkozó munkák szétválasztása, a hazai és keleti történelem összekötése, a politikai és hadi szakirodalom különválasztása a történelemtől és egymástól, a klasszikus és kortárs költészet külön kezelése. Ezek jelzik azt, hogy a szakrend kialakítása a könyvtár használójától származik, hiszen a korabeli katalogizálási gyakorlat általában nem tesz ilyen különbségeket. A magyar vonatkozású gyűjtemény különválasztásával gyakorlatilag az első *hungaricum*-gyűjteményt hozta létre,⁶ amely anyag külön gyűjtése majd a 18. század elejétől vált programmá a tudósok (mint Bél Mátyás, David Czvitinger, Johannes Deccard, Martin Schmeizel, Bod Péter stb.) és a főurak (Radvánszky László, Ráday Gedeon stb.) körében, és önálló gyűjtési gyakorlattá csak a 18. század második felétől vált.

Fontosnak tartom megemlíteni, hogy a magánkönyvtárak anyagának tematikus csoportosítása több esetben a könyvtár kezelőjét jellemzi, már, ha volt

5 Az összehasonlítást külön tanulmányban is elvégeztem: Monok István, Az arisztokrata könyvtárak rendjének változásai a 17–18. századi Magyarországon. In: Gáll Attila (szerk.), *Szöcs Géza 60. Album amicorum*. (Erdélyi Híradó Kiadó, Irodalmi Jelen Könyvek) Kolozsvár–Arad, 2013, 153–161.

6 Verók Attila Martin Schmeizelt tartja az első olyan gyűjtőnek, aki nem külön szakot, hanem külön könyvtárat alakított ki a magyar vonatkozású könyveinek: Verók Attila, Ein Gelehrter und seine Gelehrtenbibliothek als die erste Hungarica-Privatbibliothek der Welt. In: Jitká Radimská (Ed.), *K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven (Pour une étude des bibliothèques aristocratiques, bourgeoises et conventuelles / Zur Erforschung der Schloss-, Bürger- und Kirchenbibliotheken / Investigaciones en las bibliotecas aristocráticas, burguesas eclesiásticas)*. (Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis – Opera Romanica; 11.) Česká Budějovice, 2009, 309–328.

ilyen.⁷ Mikulich csak elrendezte a könyveit, a fennmaradt összeírások ezt a rendet tükrözik, ezért érdekes, a tulajdonosról is képet alkot. Hasonlóan Zrínyi, akiről azt gondoljuk, tevőlegesen részt vett a szaksoportok megalkotásában. Nádasdy Ferenc könyvtárának rendjét azonban, mint Viskolcz Noémi megállapította, vélhetően egy ferences vagy más rendbéli szerzetes alakította ki, így valóban inkább hasonlít egy szerzetesi könyvtárra, mint a 17. század egyik politikusa gyűjteményére.⁸

Fontos kiemelnünk itt is, hogy a politikai és a történeti szakirodalom szétválasztása a korszak nyugat-európai főúri könyvtáraihoz hasonlóan történt. A szakirodalom ezt részben Pázmány Péternek, erre a főúri generációra gyakorolt hatásának tudja. Mikulich Sándornál is hasonló volt ez. Ha a vagyonszeírásokból idézzük a könyvek tematikus megjelölését, akkor következő kifejezésekkel találkozunk: *Historici diversi, magni, Minores historici, Chimici, Astrologi, politici aristocratici, democratici, spirituales, manuales diversi, libri orationum devotarum, concionatores noterici*. Megismétlem, amit legutóbb Mikulichról írtam,⁹ újra foglalkozni kell személyével, hiszen meglepően modern csoportosításban tartotta könyveit a polcokon. Ezt az összeírást végző Ónody Imre is felismerhette, hiszen az egyik összeírás tételben így fogalmaz: *Quadráginta libri politici aristocratici, democratici etc., denique pro diverso statu modernorum temporum, mirabiliter discurrentes politice instruentes*. Azt hiszem, hogy nem járunk messze a valóságtól, ha itt felsorolhatnánk Zrínyi Miklós vagy Pázmány Miklós modern, olasz történeti és francia politikaelméleti olvassmányait. Azokat, amelyeket Klaniczay Tibor Zrínyi kapcsán,¹⁰ Ötvös Péter pedig Pázmány könyveiről írva¹¹ a korban különösen modernként jelölt meg. Ezek közül utalok itt azokra a francia szerzőkre, akik III. Henriktől kezdődően kialakították az államrezon szellemében történő gazdálkodási és uralkodási modelleket. III. Henrik történetírója, maga is pénzügyi szakember, Bernard de Girard du Haillan,¹² aki a vallásháborúk tanulságait is összegezte és helyeselte a nantes-i ediktumot. Nicolas Caussin *La cour Sainte*-je rengeteg kiadásban ismert volt a korban (olaszra ennek a francia államelméleti

7 Vö. Monok István, Kit nevezhetünk könyvtárosnak a XVI–XVIII. századbeli Magyarországon? In: Barátné Hajdu Ágnes (szerk.), „Mert a szívnek teljességéből szól a száz.” *Könyvtártudományi tanulmányok Hajdu Géza 80. születésnapjára*. Szeged, 2007, 156–164.

8 Viskolcz Noémi, *A mecenatúra színterei a főúri udvarban. Nádasdy Ferenc könyvtára*. (A Kárpát-medence korájúri könyvtárai – Bibliotheken im Karpatenbecken der frühen Neuzeit, VIII.) Szeged–Budapest, 2013, 81–83.

9 Monok, *A művelt arisztokrata*, 65–70.

10 Klaniczay Tibor, Korszerű politikai gondolkodás és nemzetközi látókör Zrínyi műveiben. In: Varjas Béla (szerk.), *Irodalom és ideológia a 16–17. században*. (Memoria Saeculorum Hungariae, 5.) Budapest, 1987, 337–400.

11 Ötvös Péter, Pázmány Miklós gróf könyvei. In: Jankovics József (szerk.), *Klaniczay-emlékkönyv. Tanulmányok Klaniczay Tibor emlékezetére*. Budapest, 1994, 344–364.

12 Girard, Bernard de, *De l'état et succes des affaires de France. Enrichi et illustré, contenant sommairement l'histoire des Rois, les faits plus remarquables par eux institués pour l'ornement et grandeur de leur Royaume; Vne sommaire Histoire des Seigneurs, Comtes, et Ducs d'Aniou...* Lyon, 1596, De l'imprimerie d'Antoine Blanc.

iskolának fordítója, Muzio Ziccata tolmácsolta), címéhez képest sokkal tágabb államelméleti fejtegetéseket tartalmaz. És persze megjelennek ezen olvasmányok közt a 17. század közepének legnagyobb hatású politikai elméletei is, így a Richelieu és Mazarin érsekek politikáját elemző munkák és Jean de Silhon munkája.¹³ Az ezekhez hasonló szellemű szerzők egy része a XIV. Lajos spanyol háborúját ellenző *Fronde*-mozgalom részese lett. Munkáikban kitérnek a Napkirály keleti politikájára is. Ha valaki a vasvári béke időszakában ezeket olvassa, bizonyára azokon a kérdéseken töpreng, amelyek a Wesselényi-összeesküvéshez vezettek.

A Zrínyi-könyvtár hadtudományi könyvállományának a bemutatása az egyik leginkább kidolgozott terület. Az egyes műveket Hausner Gábor külön tanulmányban is bemutatta.¹⁴ A Zrínyi-művek elemzői pedig az írásmű és az eruditio szembesítését végezték el. Az antik szerzők ide tartozó munkái mellett külön kiemelendő, hogy nem csupán a legmodernebb német szakirodalomban volt tájékozott, hanem francia, holland és olasz nyelvű munkákat is beszerezett. Könyvgyűjteményének hadtudományon belüli tematikus sokszínűsége, a különféle népek felfogása megismerésének a szándéka, a török ellenes harcok szükségességéről szóló történeti művek rendszeres olvasása megerősíti Perjés Géza feltevését, hogy a költő, egy komolyabb, rendszerező hadtudományi munkát is szándékozott írni.

A kortárs főúri gyűjteményekben¹⁵ a legtöbb ilyen tematikájú könyv ókori vagy közel kortárs latin, illetve gyakoriak a legismertebb német szerzők művei. A török ellenes harcokról, az arra való felkészülésről mindannyian olvastak. Nádasdy Ferenc e szempontból talán kivétel, az ő gazdag könyvtára inkább egy politikusé, mint a hadvezéri pályán is mozgó főúré. Batthyány Ádám kevésbé olvasott e téren, mint Zrínyi, gyakorlata azonban volt. A modern német hadtudomány azonban nem hiányzott könyvtárából neki sem. Révay Ferenc szklabinjai könyvtárában azonban a hadművészetek műzsái hallgatnak, van ugyan olyan történeti mű, amelyben hadvezetési megfontolások is ismertetésre kerülhettek, ezek azonban vagy ókori szerzők, vagy 16. századi művek. A jogi műveltségű Révayt ez az ismeretkör láthatóan nem érdekelte.

13 Silhon, Jean de, *Le ministre d'Etat: avec le véritable usage de la politique moderne...* Paris, 1641. sok kiadás.

14 Hausner Gábor, Zrínyi Miklós könyvtárának hadtudományi kötetei. In: Uő (szerk.), *Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére*. Budapest, 2005, 247–259. Uő, *Márs könyvet olvas. Zrínyi Miklós és a 17. századi hadtudományi irodalom*. (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum könyvtára) Budapest, 2013.

15 Hausner Gábor – Veszprémy László, Magyarországi hadtudományi kéziratok és nyomtatványok katalógusa a kezdetektől a 18. század közepéig. *Hadtörténelmi Közlemények* 109:2 (1996) 118–126. Domokos György – Hausner Gábor – Veszprémy László, Eruditio militaris. Katonai olvasmánykultúra. *Iskolakultúra* 7:5 (1997) 40–47. Domokos György – Hausner Gábor – Veszprémy László, Hadtudományi nyomtatványok régi könyvjegyzékeinkben. *Magyar Könyvszemle* 113 (1997) 33–57.

Zrínyi nemcsak hadtudományi írásaira készült fel elméletileg és a gyakorlatban is, hanem szépirodalmi műveit is a *poeta doctus* alaposságával írta. A hadtudományi olvasottságához hasonlóan, alapos szakirodalma van a kortárs, főleg itáliai és magyar irodalom ismeretéről. Való igaz, könyvtárának 1662. évi katalógusában a *Poetae Latini* és a *Poetae Itali* is külön tematikus csoportot képeznek (65 és 18 kötettel). A latinok közé a magyar verseskönyveket is besorolták. Emellett a *Scholastici* csoportban is több irodalomelméleti munka található. Zrínyihez képest a többi főúr is kézbe vette a kortárs irodalmi műveket, ám ilyen téren nem volt rendszeres műveltségük. Mikulichnak is volt *Orlando Furioso*ja (Ludovico Ariosto), Battista Guarini *Il pastor fido*ja és egy *Don Quijote* olasz fordításban.¹⁶ Sokat sejtet a *Liber italicus rhythmicus* tétel is. Ehhez kapcsolódóan említjük Hermann Finck ekkor már százéves klasszikus művét, a *Practica Musicát*. Nádasdy Ferencnek a ferences Lorenzo Gerbi novellái, Nicolas de Montreux pástorregénye, John Barclay *Argenis* című regénye, Francesco Pona novellái.¹⁷ Mindez a könyvanyag azonban a könyvtárának elenyésző részét jelentette. Batthyány Ádám pedig imakönyvgyűjteményéről ismert inkább, mint kortárs irodalmi műveltségéről.¹⁸

A Zrínyi-könyvtárban egy *Theologici* szak teljes hiányából a szakíróknak eltér a véleményük. Egyrészt arra következtethetünk, hogy ezek számára olyan ismeretek voltak, amelyek nem egy politikus hadvezérnek fontosak leginkább.¹⁹ Másrészt nem tartjuk elképzelhetőnek, hogy ilyet ne vásárolt volna, vagy ne kapott volna ajándékba, került volna hozzá valamely hagyatékkal. Ahogy Batthyány Boldizsár a németújvári protestáns iskolának adta a teológiai könyveit, úgy feltehető, hogy Zrínyi is könnyű szívvel ajándékozhatott egyes birtokába került hitvitázó, vallásos műveket valamely egyházi intézménynek. Ilyen szempontból leginkább az ágostonos rend, esetleg maga Mark Forstall,²⁰ a családi sírboltot őrző szentilonai pálos rendház²¹ és a Zrínyi által 1658-ban betelepített csáktornyai ferencesek jöhettek számításba. Róluk, valamint a zágrábi és a pettaui kapucinosokról végrendeletében is megemlékezett. Zrínyi műveinek elemzése ugyanis arra utal, hogy akár itáliai irodalmi olvasmányai kapcsán is, akár teoló-

16 *liber italicus authore Quixote de la mancha*. Rögtön megjegyzem, hogy a másik jegyzéken ugyanez *Hispanicus Quinxota* leírással szerepel.

17 Viskolcz, *A mecénatúra színterei*, 170–173.

18 Koltai András, *Batthyány Ádám és könyvtára*. (A Kárpát-medence koraujkori könyvtárai – Bibliotheken im Karpatenbecken der frühen Neuzeit, IV.) Budapest–Szeged, 2002.

19 Klaniczay Tibor képviseli markánsan ezt a véleményt, amelyet részben magunk is osztunk: Klaniczay Tibor, *Zrínyi helye a 17. század politikai eszméinek világában*. In: Uő, *Pallas magyar ivadékai*. Budapest, 1985, 153–211.

20 Vö. Adattár 13/2. 65–69. Tudtommal senki sem kutatta még az esetlegesen fennmaradt könyveit. Hátha meglepetés érne bennünket Zrínyi ügyben is, ha fellelhetők volnának.

21 A rend és a család viszonyáról legújában lásd Borián Elréd Gellért, *Zrínyi Miklós a pálos és a jezsuita történetírásban*. (Pannonhalmi füzetek, 50.) Pannonhalma, 2004.

giai stúdiumok segítségével modern katolikus teológiai ismereteket is szerzett.²² Rögtön hozzáteszem, szoros egységben politikai, társadalmi nézeteinek formálásával.²³ Nekem az a véleményem, hogy komolyan veendőek ezek az intések az olvasmányanyag jellemzését tekintve, ugyanakkor (Ács Pál kifejezésével élve) „az aktív, ám öntudatlan hősiességtől a kontemplatív heroizmusig” egy olyan ember, akinek a mindennapi feladatai mai értelemben heroikus hőst kívántak, megoldásukhoz olyan kompromisszumokra kényszerítve,²⁴ amelyeket egy tudatos, értelmiségi felkészültséggel bíró politikus erős áldozatvállalásként él meg, teológiai olvasmányok nélkül is eljuthat. Akkor főként, ha irodalmi, nemzeti hősi ideáljai megismeréséhez a nem teológiai anyagban is bőven talált hasonló gondolatokra. A napi teendő, a politikai szövetségkötés kényszere mindenképpen elméleti olvasmányokhoz is vezette. És a szövetség mögött a 17. században az egyházat nehéz lett volna kikerülni. Az egyház az érdekeit pedig teológiailag is kifejezi, különben nem igazolhatná saját maga tetteit. Ezért tartom fontosnak Bene Sándor érvelését, amely ismét visszavezet oda, hogy Zrínyinek is kellett ilyen jellegű olvasottsággal bírnia.²⁵ Emellett emlékeztetek arra, hogy Zrínyi az udvari és az iskolai nevelése során az alapvető teológiai ismeretek birtokába juthatott, amelyek értelmezését, a különféle élethelyzetekben, vagy éppen valamely nem teológiai olvasmánya kapcsán felvetve, mindig megbeszélhette környezete teológiailag képzett tagjaival.

Ha a Csáktornyaéhoz közeli Belec várában volt Mikulich-könyvtár összeírásának teológiai utalásait komolyan vesszük – és ezt még akkor is tennünk kell, ha az összeíró maga adta meg a tematikus egységek elnevezéseit, és nem a tulajdonos –, akkor bizony különösen feltűnő a teológiai könyvanyag hiánya. Emlékeztetőül, Belecen külön voltak a szentbeszéddek, ezen belül a *concionatores neoterici* kiemelve. Sajnos nem tudhatjuk meg, hogy kik tartoztak Ónody szerint a neoterikusok közé, mert csak a kötetek számát említi. Külön említi ugyanakkor a *libri orationum devotarum* kategóriát is, ismét sommásan, vagyis nem tudjuk meg, a középkori devóciós irodalmat érti ez alatt vagy a kortársakat. Ezek mellett volt a Mikulich-könyvtárban hitvitázó irodalom és külön az elmélyült vallásosság elméletei (*spirituales*). Ha ehhez hozzávesszük Batthyány Ádám könyvtárának teológiai, kegyes-vallásos jellegét és Pázmány Miklós teológiai könyveit, akkor a Zrínyi-könyvtár ilyen értelmű csonkasága hangsúlyosan is

22 Ács Pál, A „helyettes áldozat” allegóriái a Zrínyiasz IX. énekében. In: Uő, „Elváltozott idők”. *Irányváltások a régi magyar irodalomban*. (Régi Magyar Könyvtár. Tanulmányok, 6.) Budapest, 2006, 140–157.

23 Vö. Bene Sándor, A Zrínyi testvérek az Ismeretlenek Akadémiáján (Velencei karnevál). *ItK* 1993. 650–668. Szörényi László, Zrínyi és Vida, avagy a neolatin vergiliusi eposzmodell. In: Uő, *Philologia Hungarolatina. Tanulmányok a magyarországi neolatin irodalomról*. Budapest, 2002, 81–90.

24 Vö. példaként R. Várkonyi Ágnes, Zrínyi szövetséglevele. In: Uő, *Europica varietas – hungarica varietas. Válogatott tanulmányok*. Budapest, 1994, 99–109.

25 Bene Sándor, A könyvvásárlástól az írók vásárlásáig: a Zrínyi-fivérek a nemzetközi propagandában (1663–1666). *Magyar Könyvszemle*, előkészületben.

magyarázandó. Ezt tartom az egyik fehér foltnak, és a továbbiakban kutatandónak, talán Grácban, ahova Mark Forstall könyvei is kerültek. Ha megmaradtak, a Zrínyi-kutatás számára is érdekesek lehetnek.

Egy további deziderátum a Zrínyi-kutatásban a *Domesticae et oeconomiae* szakcsoport kutatása, az itteni könyvek tanulságának szembesítése Zrínyinek a gazdálkodásra vonatkozó megjegyzéseivel, illetve a birtokai gazdálkodási gyakorlatával. Ilyen könyvek felbukkannak a többi arisztokrata könyvtárban is, de jellemzően majd Esterházy Pál generációjától kezdve válnak külön tematikus csoporttá.²⁶ Ha csak felületesen tekintünk a Zrínyi-könyvtár vonatkozó könyvei felsorolására, érdekes képet kaphatunk. A szakácskönyvek (olasz, francia) nem csupán olvasmányok lehettek, az udvar szakácskönyve összeállításának forrásai is voltak.²⁷ A lovak tenyésztéséről vagy a vadászatról számos könyve volt, jellemzően olasz munkák. A bresciai Eugenio Raimondi (1593–?) ugyanúgy nagy vadász volt, mint a bolognai Vincenzo Tanari (†1653). A kertekről a klasszikusnak számító Charles Estienne (1504–1604) munkája volt meg neki Ercola Cato (†1606) olasz tolmácsolásában. A gazdálkodásról többféle nézőpontból olvasott, nem mellőzve a családi és a nagybirtok gazdálkodás szempontjait sem. Megvolt neki a jezsuita biblikus Giovanni Stefano Menochio (1575–1655) *Institutiones Oeconomicae ex Sacris Litteris depromptae* című munkája, amelyet maga a szerző adott ki olaszul (Zrínyinek ez utóbbi volt meg). A német nyelv *Hausvaterliteratur*ként említi a családi gazdálkodásról szóló irodalmat, azt, amelynek persze a protestáns erkölcsi értékeket követő család követ. A kérdés klasszikusa, Johannes Coler (1566–1639) evangélikus lelkész. Az alapműve németül volt meg Csáktornyan. A kertművészetről, illetve a növények ápolásáról, természetéről ugyancsak volt olasz és német könyve is. A jezsuita orientalista Giovanni Battista Ferrari (1585–1655) mellett, németül, a berni patricius, Daniel Rhagor (1577–1648) kézikönyve volt Zrínyinek.

Összegzésként tehát elmondható, hogy a Zrínyi-könyvtár, köszönhetően az 1960-as évek eleje óta történt rendszeres és módszeres kutatásának, a könyvtár és az írott oeuvre együttes szemlélésének, nagyon jól ismert. Előadásomban most a könyvtár jellegzetességeit az egyes, Zrínyivel kortárs arisztokrata olvasmányival hasonlítottam össze, illetve rámutattam két, lehetséges kutatási irányra. Az egyik ilyen a Zrínyi-könyvtár és a költő ismereteinek teológiai szeletét illeti, a másik, a gazdálkodással kapcsolatos elvi ismereteinek és a gazdálkodási gyakorlatának a szembesítése.

²⁶ Monok, *A művelt arisztokrata*, 146–147.

²⁷ Vö. Kovács Sándor Iván, *A gyomros matéria*. In: Uő, *Szakácsmesterségnek és utazásnak könyvecskéi*. Budapest, 1988, 11–92.

THE LIBRARY AND READINGS OF MIKLÓS ZRÍNYI
IN THE MIRROR OF THE LIBRARIES OF HIS CONTEMPORARIES

Summary

The Zrínyi library is a well-known collection, thanks to the systematic research that has been done since the early 1960s and the tendency to study the library and Zrínyi's written oeuvre at the same time. This essay compares the library with the readings of some of Zrínyi's aristocratic contemporaries, and it suggests two possible directions for further research. One of these directions concerns the theological aspects of the poet's library and his knowledge, while the other concerns the potential differences between his knowledge of economic theories and his economic management in practice. These two areas have essentially been overlooked in the secondary literature on Zrínyi.

One thing to highlight from among the distinctive features of Zrínyi's library and readings is that the library was not amassed by generations of readers. Rather, for the most part, the books were purchased by the poet himself. Since for the most part, in addition to the original catalogue, the books themselves have survived over the centuries, we can also conclude that Zrínyi read most of these books and indeed used the library. He often scribbled his personal opinions on the pages, and he sometimes highlighted certain passages.

Reconstruction of the physical order in which the books were held indicates that Zrínyi also participated in the creation of the system of the library. During his visit to Italy, Zrínyi was able to choose the books he wished to add to his collection, and perhaps not surprisingly, he continued to have books purchased in Venice and Vienna. Compared to fellow aristocrats of his time, Zrínyi was especially well-read in both literature and literary theory. In addition to literature in Hungarian, he also frequently read works by contemporary Italian poets. He had a profound knowledge of history, which he complemented with readings from the field of modern political science. The issue of the Turks was in the foreground of his political thinking, as was a possible solution to what in his mind was a pressing problem, namely how to drive the Turks from the Kingdom of Hungary and Transylvania. Zrínyi's readings of political works about the Turks, their strategies in warfare, and a possible European alliance against them were motivated in large part by these concerns, as were his readings on national interest and the art of war.

Zrínyi had his own conception about and program for the future of the kingdom if the Turks could be forced from the country with the help of an alliance with the Holy Roman Emperor, as the organizational system of his library indicates. The separate section for so-called *hungaricum*, in which he kept literature related to Hungary, was a sign of his preparations for a time when he would have to deal with the troubles faced by his community in an era of peace.